

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра фізичної географії

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор з науково-педагогічної і
навчальної роботи та рекрутації,
проф. Гаврилюк С. В. _____

_____ 2017 р.

Загальне землезнавство

ПРОГРАМА **нормативної навчальної дисципліни**

підготовки бакалавр (заочна форма навчання)

галузі знань _____ 10 Природничі науки

спеціальність 103 Науки про Землю

освітня програма Географія

Луцьк – 2017

Програма навчальної дисципліни „Загальне землезнавство” для студентів заочної форми навчання за спеціальністю 103 Науки про Землю , освітня програма „Географія”.

” ____ ” _____, 2017 р. – 10 с.

Розробник: к.г.н., доцент кафедри фізичної географії Мельнійчук М.М.

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри фізичної географії

протокол № 1 від 31 серпня 2017р.

Завідувач кафедри: _____ (Фесюк В.О.)

**Програма навчальної дисципліни
схвалена науково-методичною комісією географічного факультету**

протокол № 1 від 14 вересня 2017 р.

Голова науково-методичної
комісії факультету _____ (Поручинський В. І.)

**Програма навчальної дисципліни
схвалена науково-методичною радою університету**

протокол № ____ від ____ _____ 2017р.

Вступ

Програма навчальної дисципліни „ Загальне землезнавство”, складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів заочної форми навчання за спеціальністю 103 Науки про Землю, освітня програма «Географія».

Предметом є процеси та явища, що проходять у географічній оболонці; способи і методи аналізу та дослідження взаємозв'язку між геосферами (атмосферою, гідросферою, літосферою та біосферою), а також оцінка явищ

Та процесів, що проходять у географічній оболонці.

Міждисциплінарні зв'язки: передбачає знання таких навчальних курсів, як „Геологія”, „Астрономія”, „Метеорологія”, „Фізика”, „Гідрологія”, „Геоморфологія” та ін.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **змістових модулів:**

1. Історія розвитку загального землезнавства. Загальнопланетарні властивості Землі.

2. Оболонки Землі (будова, процеси і явища).

3. Структура географічної оболонки. Біосфера. Людина і навколишнє середовище.

• **Мета та завдання навчальної дисципліни**

Метою викладання навчальної дисципліни «Загальне землезнавство» - є надання студентам фундаментальних знань з теоретичних основ сучасного землезнавства, формування поняття про географічну оболонку як цілісний планетарний природний комплекс, розуміння загальних закономірностей будови, розвитку і функціонування географічної оболонки як цілісної системи.

Основні завдання навчальної дисципліни:

- інтеграція знань, отриманих студентами під час вивчення окремих фізико-географічних дисциплін;
- формування уявлення про географічну оболонку як цілісну систему;
- оволодіння фундаментальними вихідними поняттями сучасного землезнавства;
- пізнання закономірностей будови, динаміки і розвитку географічної оболонки для розробки системи оптимального управління процесами, що відбуваються у географічному середовищі, та раціональної організації природокористування та ін.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної програми студенти повинні **знати:**

- систему географічних наук;
- історію розвитку знань про Землю та історію основних географічних відкриттів;
- астрономічні умови розвитку ГО;
- рухи Землі у Всесвіті та їхній вплив на розвиток ГО;
- геофізичні умови розвитку ГО;
- енергетичну взаємодію в межах ГО;
- загальні термодинамічні умови на Землі;
- основні ендегенні процеси в ГО;
- основні екзогенні процеси в ГО;
- хімічний склад Землі та геосфер;
- основні геохімічні процеси в ГО;
- теорії походження Землі та її до геологічного етапу розвитку;
- історію розвитку поверхні Землі та життя на Землі за підрозділами геохронологічної таблиці;
- межі ГО та границі геосфер;
- закони саморегуляції ГО та наводити їх приклади;
- структуру геосфер;
- сутність ландшафтної сфери Землі та її структуру;
- динамічні процеси в геосферах та їх енергетику;
- кругообіги в ГО.

вміти:

- розрізняти основні види горизонтальних та вертикальних структур ГО;
- характеризувати структурні елементи геосфер;
- наводити приклади кругообігів речовини та енергії у ГО;
- вільно володіти номенклатурою географічних назв у заданому обсязі, уміти їх показувати на картах різної розмірності.
- навчитися аналізувати, обробляти і використовувати в процесі практичної діяльності статистичні, картографічні, інформаційні комп'ютерні джерела, що характеризують основні параметри ГО, їх зміни та вплив на екологічні процеси.

2.Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОГО ЗЕМЛЕЗНАВСТВА. ЗАГАЛЬНОПЛАНЕТАРНІ ВЛАСТИВОСТІ ЗЕМЛІ

Тема 1. Загальне землезнавство як наука

Сучасна географія як система природничо-географічних і економіко-географічних наук. Загальне землезнавство в цій системі. Поняття про об'єкт та предмет вивчення загального землезнавства. Завдання землезнавства на сучасному етапі розвитку суспільства. Коротка історія розвитку загального землезнавства. Землезнавство на сучасному етапі. Зародження географії в античному періоді. Стан землезнавства в середні віки. Епоха великих географічних відкриттів. Формування галузей географічної науки. Землезнавство на сучасному етапі.

Тема 2. Загальні природничі й організаційні закони в географічній оболонці

Механічна взаємодія в планетарних фізико-географічних процесах. Ізостазія в геосферах. Гравітаційна взаємодія Землі з Місяцем і Сонцем. Гравітаційна диференціація речовини в Землі. Термодинамічні явища в географічній оболонці. Система горизонтального переносу тепла - географічні теплові машини. Явища електромагнетизму. Геохімічні явища. Закони біологічних систем. Соціальні системи. Земні системи (геосистеми).

Тема 3. Земля в космічному просторі.

Основні риси будови Всесвіту. Поняття про Всесвіт /Космос/, Метагалактику і нашу Галактику. Короткі відомості про планети та інші тіла Сонячної системи. Космічне землезнавство.

Тема 4. Основні дані про Землю

Еволюція уявлень про фігуру Землі. Поняття про еліпсоїд і геоїд. Форма і розміри Землі. Географічне значення розмірів і маси Землі. Гравітаційне поле Землі. Магнітне поле Землі. Географічний простір Землі.

Тема 5. Рухи Землі та їх географічні наслідки. Добове обертання Землі.

Рух Землі навколо Сонця

Докази, наслідки, характеристики добового обертання Землі. Час. Припливи та відпливи. Причини прояву сили Коріоліса. Річний рух Землі та його наслідки. Нерівність пір року. Кліматичні наслідки обертання Землі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ОБОЛОНКИ ЗЕМЛІ (БУДОВА, ПРОЦЕСИ І ЯВИЩА)

Тема 6. Внутрішня будова Землі

Шарувата будова Землі. Поняття про земну кору, мантію і ядро Землі, їх фізичний стан, речовинний і хімічний склад. Причини сферичної будови Землі. Типи земної кори. Поняття про материкові і океанічні платформи, геосинклінальні і орогенічні області. Особливості будови серединноокеанічних хребтів. Вулкани. Землетруси.

Тема 7. Сучасні особливості розподілу суші та моря

Утворення материків і океанів. Форми земної поверхні. Рельєф океанічного дна. Гіпсографічна крива. Особливості розподілу суші і моря як один із найважливіших чинників у диференціації географічної оболонки.

Тема 8. Загальні відомості про атмосферу

Атмосфера, її сучасний склад і походження. Будова атмосфери. Поділ тропосфери на повітряні маси. Сонячна радіація. Інтенсивність сонячної радіації. Відбита і поглинута радіація. Радіаційний і тепловий баланс. Загальний баланс тепла в системі атмосфера - поверхня Землі. Кругообіг тепла. Теплові пояси Землі. Розподіл температур повітря в січні і липні. Сучасні проблеми охорони атмосфери. Роль атмосфери в динаміці географічної оболонки.

Тема 9. Атмосферний тиск

Зміни тиску із зміною висоти. Розподіл атмосферного тиску на земній поверхні. Баричне поле Землі. Загальна циркуляція атмосфери. Регіональні циркуляції атмосфери: пасати, мусони, циклони і антициклони. Місцеві циркуляції повітря: бризи, фени, бора, містраль, хамсин, хабуб, смерч та інші. Повітряні маси і фронти. Роль атмосферних циркуляцій у перерозподілі тепла і вологи в географічній оболонці. Випаровування і випаровуваність. Вологість повітря. Хмари і хмарність. Опади. Характеристика зволоження.

Тема 10. Загальні відомості про гідросферу

Поняття про гідросферу. Розподіл окремих складових частин гідросфери. Сучасні проблеми охорони гідросфери. Роль гідросфери у динаміці географічної оболонки. Роль гідросфери у формуванні макрокліматичних особливостей географічної оболонки. Роль гідросфери у забезпеченні вологою різних районів земної кулі.

Тема 11. Світовий океан та його частини

Океанічні та морські води, їх солоність та склад солей. Поділ морських вод на поверхневі батіальні і абісальні. Класифікація морів. Кругообіг води в географічній оболонці. Походження океанічних течій і їх класифікація. Загальна схема океанічних течій і їх вплив на перерозподіл тепла і вологи.

Тема 12. Води суходолу

Води суші, їх види і походження. Озера, їх походження і типи. Класифікація рік. Льодовики, їх типи і географічне поширення. Підземні води. Вічна мерзлота..

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. СТРУКТУРА ГЕОГРАФІЧНОЇ ОБОЛОНКИ. БІОСФЕРА. ЛЮДИНА І НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Тема 13. Географічна оболонка Землі

Обґрунтування вчення про географічну оболонку Землі. Географічна оболонка як система взаємодіючих компонентів - літосфери, гідросфери, атмосфери і біосфери, нерівнозначність компонентів географічної оболонки Землі. Якісна своєрідність географічної оболонки: її цілісність, наявність речовини в різних агрегатних станах, наявність двох джерел енергії - ендегенної і екзогенної. Межі географічної оболонки, її ярусна (по вертикалі) і ландшафтна (по горизонталі) будова. Вік географічної оболонки Землі. Основні етапи її еволюції. Сучасні уявлення про роль космічних випромінювань у географічній оболонці.

Тема 14. Антропосфера: сучасний етап розвитку географічної оболонки

Людство як компонент географічної оболонки. Історія природокористування. Екологічні кризи минулого: біфуркації історії людства. Сучасна екологічна ситуація. Ознаки глобальної екологічної кризи.

Тема 15. Загальні відомості про біосферу

Виникнення і еволюція біосфери. Основні компоненти біосфери. Вчення В.І.Вернадського про біосферу. Специфічні особливості живої речовини на Землі: виключно висока активність, пристосованість і велика різноманітність. Стійкість живих організмів до несприятливих умов середовища. Проблеми охорони біосфери. Роль біосфери у динаміці географічної оболонки. Біологічний кругообіг речовин. Кругообіг вуглецю. Роль живих організмів у формуванні земної кори, гідросфери, ґрунтового покриву. Біосферно-екологічні функції ґрунтів. Педосфера Землі. Роль живих організмів в еволюції географічної оболонки. Поняття про ноосферу.

Тема 16. Ритмічні явища в географічній оболонці

Походження ритмів у географічній оболонці. Ритми добові та річні, зумовлені відповідно осьовим і орбітальним рухами Землі. Сонячно-земні цикли. Внутрішні і надвікові цикли. Ритми та цикли зледенінь в історії Землі.

Геотектонічні цикли. Значення ритмічних циклів у географічній оболонці для прогнозування її розвитку.

Тема 17. Розвиток географічної оболонки

Гіпотези про походження Сонячної системи і Землі. Гіпотези Канта і Лапласа - перші наукові спроби дати уявлення про природу утворення тіл Сонячної системи. Гіпотеза Шмідта. Сучасні космогонічні ідеї. Розвиток компонентів географічної оболонки. Основні етапи розвитку географічної оболонки: докембрійський, каледонський, герцинський і альпійський, Специфіка антропогенного етапу розвитку оболонки. Структура географічної оболонки. Географічні пояси і зони суші. Зональність Світового океану, її специфічні особливості. Азональні процеси і явища. Висотна поясність. Поняття про географічні ландшафти та їх морфологічні істини. Географічний ландшафт як основна структурна одиниця географічної оболонки, що характеризується рисами зональної і азональної будови. Практичне значення вивчення географічних ландшафтів для різних галузей народного господарства і охорони природи.

Тема 18. Географічне середовище та людське суспільство. Вплив людини на навколишнє середовище. Глобальні проблеми людства

Поняття про географічне середовище та його роль у розвитку суспільства. Взаємозв'язок народонаселення з природними ресурсами. Поняття про антропогенні ландшафти та їх класифікація. Найпоширеніші проекти перетворення природи в світі та Україні. Класифікація природних ресурсів. Проблеми охорони природи і раціонального використання природних ресурсів. Демографічна проблема. Продовольча криза. Екологічні проблеми сільського господарства. Антропогенні зміни навколишнього середовища. Можливі наслідки порушення екологічної та динамічної рівноваги в географічній оболонці. Необхідність міжнародного співробітництва в справі охорони і питаннях раціонального використання природних ресурсів. Глобальні зміни. Чинники кліматичних змін. Парниковий ефект. Баланс CO₂ в географічній оболонці. Радіаційна рівновага. Глобальне похолодання клімату. Геоекологічна роль Світового океану.

3. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Форма контролю – екзамен.

4. Методи та засоби діагностики успішності навчання

У процесі вивчення дисципліни використовуються такі методи оцінювання:

- поточне тестування та опитування;
- оцінювання виконання лабораторних робіт;
- екзамен.

5. Список джерел

Список основної літератури:

- 1.Багров М. В., Боков В. О., Черваньов І. Г. Землезнавство.- К.: Либідь, 2000. – 464с.
  - 2.Волошин І. І. Загальне землезнавство .Навчальний посібник .- Ніжин: Видавництво НДПУ ім.. М. Гоголя. – 2002. – 294с.
    - Волошин І. І., Уварова А. Є. Загальне землезнавство. Практикум . – К.: видавництво КДПУ, 2000. – 268с.
    - Географический атлас (для учителей средней школы). М.: Картография, 1982. – 238с.
    - Географический энциклопедический словарь.- Термины и определения. М. : Наука, 1989. – 602с.
    - Геренчук К. И. , Боков В. А. , Черванев И. Г. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1984.- 255с.
    - Калесник С. В. Общие географические закономерности Земли. – М. : Мысль, 1970. – 283с.
    - Короткий тлумачний словник з географії. - К.: Либідь , 20001. – 135с.
    - Мащенко О.М. Технологія формування цілісних знань про географічні об'єкти //Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій та післядипломній освіті. — Полтава: ПОІППО, 2006. — С.17-22.
    - Медина В. С. Загальна фізична географія. – К. : Рад. школа, 1974. – 212с.
    - Мельчаков Л. Ф. Общее землеведение с основами краеведения. – М. : Просвещение, 1990.- 314с.
    - Мильков Ф. Н. Общее землеведение. – М. : Высшая школа , 1990.- 335с.
    - Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. Загальне землезнавство. – Луцьк, - 1997 – 386с.
    - Неклюкова Н. П. Общее землеведение. Ч.І. – М. Просвещение, 1976.- 336с.
    - Неклюкова Н. П. Общее землеведение. Ч.ІІ. – М. Просвещение, 1975.- 224с.
- Прес, 2003. – 247.
- Ратобильський Н. С. , Лярский П.А. Землеведение и краеведение. – М. : Высшая школа, Олійник Я. Б., Федорищак Р. П. , Шищенко П. Г. Загальне землезнавство. - К.: Знання - 1987. – 215с.
  - Скуратович О. Я. Коваленко Р. Р. Круглик Л. І. Географія. Підр. для 6 кл. загальноосвітньої шк.. – К. : Зодіак - Еко , 1998. – 192с.

- Судакова С.С. Общее землеведение. – М.: Недра, 1987. – 325 с.
- Фоменко А.Н., Хихлуха В.И. Общая физическая география и геоморфология. – М. : Недра, 1987. – 373с.
- Шубаев Л.П. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1977. – 455 с.

Список додаткової літератури:

- Булава Л.М., Мащенко О.М., Ільченко В.Р. Загальна географія: Підр. Для 6 кл. загальноосвітн. навч. закл. — Полтава: Довкілля. — К., 2006. — 224с.
- Буянов М.І. Чи загрожує Землі катастрофа //Український географічний журнал. — 1999. — №2. — С.64-66.
- Голишкін В. Біосфера. Географічна оболонка// Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. - №16. – С. 3-6.
- Дергачев В. Великий океан географії // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002 – 325-28.- С. 4-5.
- Жекулин В.С. Введение в географию. — Л.: Гидрометеиздат, 1989.
- Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. М.: Просвещение, 1999 — 366с .
- Ісаченко А. Г. Образне сприйняття у географічному пізнанні світу //Краєзнавство. Географія. Туризм. -2003. - №5. – С.1-7.
- Казаков В.Л. Досвід викладання курсу «Загальне землезнавство» в педагогічному ВНЗ за принципами кредитно-модульного навчання //Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій та післядипломній освіті. — Полтава: ПОППО, 2006. — С.80-85.
- Куликов К. А. Планета Земля. – М. : Просвещение, 1985. – 122с.
- Лантух Г. Всесвіт та його будова //Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2000. — №4. — С.12-13.
- Мазур Л., Туринська О. Географічне середовище та національна самоідентифікація // Краєзнавство. Географія. Туризм.- 2003. - №11.
- Мащенко О. М. Формування цілісних знань про природу при вивченні курсу «Загальне землезнавство» // Проблеми безперервної географічної освіти. зб. наук. праць. – Вінниця : 2002. – С. 257-261.
- Мащенко О.М. Технологія формування цілісних знань про географічні об'єкти //Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій та післядипломній освіті. — Полтава: ПОППО, 2006. — С.17-22.
- Мельничук І. Метеорити бомбардують Землю // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2003. - №13. – С. 2-5.
- Мизун Ю. Г. Полярные сияние. – М.: Наука,1983. – 144с.
- Новиков И.Д. Эволюция Вселенной. — М.: Просвещение, 1989. — 66с.
- Пащенко В.М. Туризм. — К.: УГТ, 2000. — 395с.
- Подаль В.Р. Явление в верхней атмосфере // География в школе, 2000. - №3.
- Позденеева Н. Современный взгляд на глобальные экологические изменения //

Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. - №25-28. – С. 8-10.

- Сафронов В.С. Происхождение Земли. — М.: Знание, 1987 — 48с.
- Сухарев С.М., Чундаков С.Ю., Сухарева О.Ю. Основи екології та охорони довкілля. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 394с.
- Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства: Зб. наук. праць. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. — 214с.
- Филиппов Е.М. Земля в развитии. — К.: Наука, 1989 — 211с.
- Формування системи фізико-географічних знань у студентів географічних спеціальностей //Географія і сучасність. зб. наук. праць, НДПУ ім. Драгоманова. – К. : 2002. – С. 210-217.